

voltát tartalmilag megőrizve, biztatásként szölt — áttételesen — az énekeskönyv első és második kiadásában, elsősorban a januári felkelés lengyel menekültjeihez, de bizonyára eljutottak példányai a három részre osztott Lengyelországba is. Történt ez akkor, amikor az utolsó lengyel nemesi vezetésű felkelés elbukott...

Vörösmarty *Szózata* érdekes környezetben jelentkezett a lengyel énekeskönyvben. A kötet elsősorban a lengyel népköltészet és műköltészet felkeléseket, szabadságharcokat dicsőítő verseit tartalmazza. A hazafias himnuszok, harci dalok, mazurok között olvashatók K. Baliński, R. Berwiński, A. Feliński, S. Garczyński, K. Gaszyński, S. Goszczyński, T. Lenartowicz, A. Mickiewicz, J. Niemcewicz, M. Romanowski, L. Siemieński, J. Slowacki, K. Ujejski, B. Zaleski és mások nagy hazafias páatosú, harcra buzdító versei. A világirodalmat a forradalmár német Georg Herwegh *A trombitás halála*³⁹ c. verse képviseli és az angol Stratford de Redcliffe lord *Nem veszett még el Lengyelország* c. verse.⁴⁰ Mindkét vers a Lengyelország jövőjébe vetett hit hangsúlyozása miatt kerülhetett be az antológiába. A harmadik vers, a Szujski által fordított *Szózat*⁴¹ egy ugyancsak elnyomott testvérnép hazafias versével buzdított előbb a harcra, majd a januári felkelés után a hazához való hűségre.

*

A *Szózat* szinte következetes jelenléte az akkori osztrák monarchiához tartozó lengyel irodalmi sajtóban arra mutat, hogy a magyar—lengyel irodalmi kapcsolatoknak eddig felderítetlen, ismeretlen képviselői igyekeztek szövetségést keresni a Habsburg-monarchia kötelekeitől való megszabadulásra. A forradalmi erők gyengesége következtében e kapcsolatok akkor még főként az irodalom területén jelentkeztek.

Csapláros István
(Varsó)

Petőfi és Oroszország

I.

Történelmének nevezetes pillanatában ismerkedett meg Oroszország Petőfivel. Az 1859—61-es évek forradalmi helyzete fokozta a haladó orosz társadalom érdeklődését más népek élete és kultúrája iránt. A szellemi látóhatár kiszélesítésének szükségessége teljességgel megfelelt az oroszországi felszabadító mozgalom új törekvéseinek. A könyvekben és a társadalmi-irodalmi folyóiratokban éppen ebben az időszakban egyre gyakrabban találkozhattunk Burns és Longfellow, Béranger, Heine, T. Hood nevével.

Petőfi sajátos helyét ebben a sorban az határozta meg, hogy ő elsősorban mint a magyar nép szabadságharcának hőse vált ismertté a haladó orosz társadalomban. Napjainkban már hitelesen bebizonyították, hogy neve először még életében merült föl Oroszországban. 1849 februárjában és márciusában, amikor Petőfi Bem forradalmi hadseregében tartózkodott, a Kijevi Főkörmányszóság kancelláriáján fölhívást tettek közzé „A zendülő magyar Kossut (1) és cinkosai szigorú megfigyeléséről avégett, hogy ne tudjanak elrejtőzni ezen a vidéken.” Egyéb rendszabályok között ezzel kapcsolatban körlevelet küldtek szét Nyugat-Ukraina városaiba a „zendülő” és „volt költő” Alexandr Petőfi ismertetőjeleinek leírásával.¹

Az orosz újságírásban Petőfi neve az Отечественных (Hazai Följegyzések)-ben² 1853-ban közzétett *A magyar irodalom utolsó három éve* című tanulmány után jelenik meg és tartósan a Русское слово (Orosz szó) című folyóirat 1861. márciusi számában napvilágot látott *Alekszandr Petőfi, magyar költő* című részletes vázlat nyomán rögződött. Erről a továbbiakban részletesen is szólunk. A 60-as évek elején Petőfi mint a nemzeti újjászületés nagy alakja, már ismert volt Oroszországban. A Petőfi személyét övező dicsfény költészetét is rendkívül vonzóvá tette azok előtt, akik Oroszországban is változásra áhítottak. Nem véletlen, hogy a kor egyik haladó szellemű kiadványa, F. Toll' *Asztali szótár*-a (1864), amelynek szerzői között sok forradalmi demokratát találunk, külön cikket szentelt Petőfi Sándornak: „Petőfi, Alekszandr, magyar költő (1823—1849), először katona volt, azután vándorszínész. 1843-ban a *Divatlap* munkatársa, amelyben akárcsak az *Életképek*-ben, sok költeményt tett

³⁹ Lutnia id. antológia 304—305.

⁴⁰ Uo. 105—108.

⁴¹ Lutnia. Piosennik Polski. Lipsk 1863. F. A. Brockhaus, 16° XVII. 367. I. Az első kiadást az utolsó percekben sikerült megtalálnom. A *Szózat* ebben a kiadásban a 333—336. lapokon található.

¹ Lásd Ja. I. STERNBERG publikációját: «Шандор Петефи и царская цензура» (Русская литература, 1973, № 2), amelyben idézi az Ukrán Központi Állami Történelmi Levéltár (ЦГИА УССР) okiratát (Киев, ф. 142, оп. 779, ед. хр. 42, л. 24).

² «Отечественные записки», 1853, т. XC, отд. УП, стр. 61—64.

közzé; ezek általános rokonszenvet keltettek. Részt vett az 1848-as forradalmi mozgalomban, Bem adjutánsa volt, ütközetben ölték meg Erdélyben.⁵ Figyelemre méltó, hogy a hivatalos verziótól eltérően, amely az 1848–49-es magyarországi eseményeket „lázadás”-nak hívja, F. Toll szótára a történeteket fenntartás nélkül forradalmi mozgalomnak nevezi.

A 60-as évek haladó szellemű emberei különös rokonszenvet tápláltak a nemrég még forradalmi harcot vívott Magyarország iránt. Az orosz forradalmi demokraták rokonszenvében osztozott a liberális értelmiség is. A *küszöbön* című regény szerzője írta 1858. november 18-án Polina Viardot-nak Pétervárról Budapestre, ahol a híres francia énekesnő vendégszerepelt: „Elégedett-e közönségével és milyen benyomást gyakorolnak Önre a magyarok? Én mindig vonzódást éreztem ez iránt az energikus és lovagias nép iránt.”

Aligha véletlen, hogy a Magyarországról szóló kedvező információk fő forrása a 60-as évek elején az *Orosz Szó* című narodnyik folyóirat volt — „a parasztdemokrácia tipikus sajtóorgánuma”, amely a forradalmat tartotta a népi érdekvédelem leginkább óhajtott, legradikálisabb, sőt bizonyos években egyetlen formájának.⁶ 1860-ban (9–10. szám) a folyóiratban hosszú cikket közöltek *Reform és katolikus reakció Magyarországon* címmel, az 1861 februári számban pedig történelmi áttekintést: „Magyarországra Ausztriához fűződő jelenlegi kapcsolatai tükrében”, végül a következő, az 1861. márciusi számban — kritikai — életrajzi vázlatot *Alekszandr Petőfi, magyar költő-ről*. Ez az első, orosz nyelven megjelenő részletes írás Petőfi Sándorról.⁶ Mindhárom publikációt a „C. M. — ob” monogrammal szignálták. Szerzőjük Szpiridon Nyikolajevics Palauzov — ismert Balkán-kutató irodalmár, felvilágosult gondolkodó és közéleti személyiség, N. A. Dobroljubov barátja, aki azokban az években a Kortárs című folyóirat cenzoraként működött és — természetesen — nem törekedett arra, hogy túlságosan nyilvánvalóan bizonyítsa közvetlen kapcsolatát a „magyar cikkek”-kel, amelyek mégis csak elég radikális szellemben íródtak.⁷ A Petőfiről szóló vázlat német és francia források alapján készült, amelyekre hivatkozott is az orosz szerző.⁸ Jellemző azonban, hogy Sz. Palauzov Petőfi egyéniségét saját felfogásban tolmácsolta. Cikkében a magyar költő mindenekelőtt mint új típusú művész-polgár jelent meg, aki nyíltan szembehelezkedett az osztrák abszolutizmussal. Figyelmet érdemel az a tény is, hogy a Petőfiről szóló cikk közvetlenül a folyóirat programnyilatkozata után jelent meg. A nyilatkozatban az a szándék fejeződött ki, hogy a szerkesztő minden módon kész támogatni az „eszmék cseréjé”-t az európai népek között. Ezzel a témával kapcsolatos cikket írt D. Piszarev, a következő szavakkal összegezve gondolatait: „Társadalmunkat megismertette Európa uralkodó eszméivel és intézményeivel, tanulmányozva népünk múltját irodalmában, állami, jogi és családi életében, lassanként tisztázva, jellemvonásról jellemvonásra, a népi típus jellemző tulajdonságait a publicisták, tudósok és művészek fokozatosan kidolgozzák és átviszik a társadalmi tudatba azt az ideált, amely felé modern társadalmunk törekszik.”⁹

A korszerű életeszemély lépésről lépésre történő kidolgozásának szükségességéről beszélve D. Piszarev a magyar valóságról kialakított elképzeléseire is támaszkodott, amelyek Európa haladó gondolkodású embereinek egyértelműen tudatában egyértelműen kapcsolódtak az 1848-as forradalom emlékéhez. Erről tanúskodik — részben — az előbb említett év novemberi számában kinyomtatott ragyogó pamfletje Metternichről.

Ilyen módon a 60-as évek nemzedékének Petőfi felé fordulása mintegy „programozott” volt az oroszországi haladó irodalmi-társadalmi gondolatok fejlődési menete által. Különösen jelentős, hogy Petőfi költészetének igazi, első fölfedezője Mihail Larionovics (Illarionovics) Mihajlov lett. Mihajlov tehetséges irodalmár volt, Heine, Béranger, Thomas Hood fordítója, N. G. Csernisevskij közeli barátja, a Kortárs című folyóiratnak virágkorában munkatársa, a 60-as évek orosz forradalmi demokratáinak legkövetkezetesebb képviselőihez tartozott. Lenin Mihajlovot a „zsarnokság és kizsákmányolás tudatos és megingathatatlan ellenségei”-nek sorában említette, a „forradalmi párt” „főkolompai” között, akiket az önkényuralom kiméletlenül üldözött.¹⁰ Mihajlov, a cári megtorló intézkedések egyik első áldozata, Csernisevskijhez hasonlóan végigjárta az ún. „polgári jogfosztás”, a polgári jogtól való teljes megfosztás megalázó proceduráját, és 1865-ben kényszer munkán puszult el Szibériában. „Megtölték!” — emlékezett meg róla haraggal és fájdalommal Londonban Gerlen lapja, a KoloKol.

⁵ «Настольный словарь для справок по всем отраслям знания в 3-х томах», т. III. Изд. Ф. Толя. СПб., 1864, стр. 85. Amennyire ismeretes előttünk, ez az első említés Petőfiről a világ lexikon-irodalmában.

⁶ Lásd I. ZILBERNSTEJN publikációját: «Тургенев. Находки последних лет». Литературная газета, 1972. július 21.

⁷ F. KUZNECOV: «Русское слово» című folyóirat. Moszkva 1965.

⁸ «Русское слово», 1861, № 3 (иностранный отдел), I.

⁹ Lásd Ju. G. OKSZMAN: Старые и новые собрания соч. Н. А. Добролюбова.

¹⁰ Cikkének elején a szerző felsorolja a külföldi forrásokat, amelyeket felhasználott — valóban ez volt a legjobb, amit Petőfiről ezeitig külföldön írtak.

¹¹ «Русское слово», 1861, № 3. III.

¹² В. И. ЛЕНИН: Полное собрание сочинений, т. 5. 28–30.

Hozzánk Mihajlov két Petőfi-versfordítása jutott el, *A dal* és a *Falu végén kurtu kocsmá*. Mág sincs egységes vélemény a fordítások időpontját illetően: a kutatók és szövegmagyarázók többsége ezt Mihajlov szibériai száműzetésének idejére helyezi.¹¹ A megfélemy anyagok figyelmesebb tanulmányozása azonban lehetővé teszi a föltételezést: Mihajlov 1861 júliusának közepe után fordította Petőfit Gercennél tett második londoni látogatásából visszatérve, de mindenesetre a letartóztatásáig, 1861. szeptember 14-ig. E föltételezést fő érvként Mihajlov kevéssé ismert levele támasztja alá, amelyet illegálisan továbbított barátainak, N. V. S. P. Selgunovnak 1861 novemberének második felében a Péter-Pál-erődből, ahol előzetes letartóztatásban volt.¹² A levélben Mihajlov kifejtette az általa elgondolt könyv fordításainak részletes tervét. A könyv hat önálló részből állt volna, beleértve a „IV. Magyarból (Petőfi)” elnevezésű részt is.

Utolsó könyvével szemben Mihajlov fokozott igényt támasztott, gondoskodva arról is, hogy benne semmi fölösleges ne legyen („... valamennyire is rosszat nem lehet eltűrni semmiképpen sem”); azt akarta, hogy a könyvhöz Csernisevskij írjon előszót („hacsak kb. 20 sort is, nem többet”); közölte, hogy könyve számára az összes verset átírta és „azok már sorrendben vannak... nálam valahol az előszó is papírra volt vetve a versgyűjteményhez. Ha megtaláljátok, kérjétek meg Nyikolaj Gavrilovicot (Csernisevskij — A. G.), hogy javítsa ki.”¹³

Elébevégyva az eseményeknek, elmondhatjuk, hogy ebből a tervből Mihajlov életében kevés valósult meg. A letartóztatás és a szibériai száműzetés után nevét tilos volt kiejteni, ezért a kezirat kiadása is — amelynek publikálási jogát Mihajlov barátjára, N. A. Szernozsolovjovics forradalmárra ruházta át — lehetetlenné vált Oroszországban.¹⁴ Mihajlov versgyűjteményét Szernozsolovjovics Berlinben adta ki 1862-ben, de illegális lévén, ez a könyv majdnem ismeretlen maradt Oroszországban. A berlini kiadásban jelent meg először az általunk ismert két Petőfi-versfordítás egyike — *A dal*. A szerző akaratának megfelelően Mihajlov műveinek összes későbbi kiadásába bekerült ez a fordítás is.

Mihajlov nagy pontossággal és figyelmességgel állította össze a börtönben utolsó könyvének tervét, s valószínűleg nemcsak egy Petőfi-verset akart közölni abban a részben, amelyet teljességgel a „magyarból” fordított költeményeknek és Petőfinek szentelt. Ez ellentmondott volna a könyv egész fölépítésének, amely hat teljes értékű részből állott volna. Nem alap nélkül tehető fel, hogy léteztek más Petőfi-versek is Mihajlov fordításában; keresésüket érdemes folytatni.¹⁵

Mi jellemző Mihajlov fennmaradt fordításaira? A versek választását nagymértékben meghatározta a közvetítő nyelv, adott esetben a német (abban az időben nyugaton Kertbeny Károly fordításai terjedtek el leginkább, valószínűleg ezeket használta föl Mihajlov is). Kortársától, V. Benediktovtól eltérően, aki néhány évvel később, 1867-ben liberális reakciós szellemben értelmezte Petőfit, Mihajlov még a magyar költő rendkívül lírai verseit is, mint pl. Petőfi korai miniatúráinak egyikét, *A dal*-t, mély hazafias érzéssel töltötte meg:

Проснувшись, плачет дитя больное,
Над люлькой мать
Запела песню — и смолк младенец,
И спит опять.
Проснется ль с плачем в пуше кручина,
Дитя невзгод,
Я запеваю за песней песню —
Авось заснет

A lelki kín, pontosabban a Тоска, bánat szomorúság' (magyarul — fájdalom) a Mihajlov-fordításban közvetlenül összekapcsolódik a kedvezőtlen életkörülményekkel — a balszerencsével. Amennyire általunk ismeretes, Petőfi e költeményének ilyen értelmezését költészet-

¹¹ Lásd egyebek között G. F. КОГАНnak a «Сочинения М. И. Михайлова в трех томах». М., 1958, т. I, 616. című könyvhöz fűzött kommentárját.

¹² N. V. SELGUNOV, L. P. SELGUNOV, M. L. МИHAJLOV: Воспоминания в двух томах, т. 2. М., 1967, 436.

¹³ Уо.

¹⁴ Lásd: M. L. МИHAJLOV: Полн. собр. стихотворений. М., 1934, 647.

¹⁵ Kutatást igényel mindenekelőtt a Mihajlov által összeállított ún. 1862-es berlini kiadás kéziratának sorsa. Lehetséges, hogy a kötetbe szánt fordítások egy része a határon történő átvitelnél elveszett. Nem kizárt dolog az sem, hogy Mihajlov kéziratának egy részét elkobozta a rendőrség az 1861. szept. 1-i és 14-i házkutatások idején, és ezek valahol levéltárban találhatóak. Ellenőrizni kell Mihajlov „szibériai kéziratát”-nak, azaz a száműzetésben (1862—1865) írt verseinek sorsát. P. F. Jakubovics — Mel'csin tanúbizonysága szerint ezeket állítólag Glazkov kereskedő — akinél a költő papírokkal telj ládáját őrizték — elővigyázatosságból megsemmisítette. (Lásd: «Степной край» 1896/54. számát, valamint az erre való hivatkozást az M. L. МИHAJLOV. Соч. в трех томах. című könyvben. М. 1958. 533.)

nek egyetlen hazai vagy külföldi kutatója sem adta. Sőt maga a költő elvontabban van jelen az eredeti versben: „Sok szenvedésem síró gyermeke A fájdalom.”¹⁶ Ez a példa jellemző Mihajlov fordítói tevékenységére, aki mindig a legpontosabban akarta visszaadni a vers hazafias, sőt szociális hangvételét.

A forradalmi demokratákra, de különösen Piszzarevre jellemző, hogy a költészethez mint „az élet tankönyvé”-hez közeledtek, s ez — nézetük szerint — Mihajlov választását is meghatározta az előttünk ismeretes második vers, a *Falu végén kurta kocma* esetében. Mihajlov *A kocsmában* címet adta a költeménynek, lexikailag is közelíteni kívánva az orosz tárgyi realitáshoz.

Érthető, hogy ez a több vonatkozásban jelentős vers nem hagyta közömbösen Mihajlovot. Meg kellett hogy ragadja Petőfinék a versben olyan közvetlenül is költőien kifejezett mély demokratizmusa és humanista gondolata a nép gazdag lelkivilágáról.

II.

Mihajlov után Petőfi művészetéhez Oroszországban különböző, néha ellentétes nézetű és irányzathoz tartozó költők és írók fordultak: A. N. Plescsjev, a száműzetését letöltött petrsevista és V. Benediktov, a retrográd költő, Puskin megöregedett kortársa, A. K. Seller-Mihajlov, az éppen divatosá váló liberális belletrista és a radikális beállítottságú költőnő, Olga Csjumina, akit később Budapesten a Petőfi Társaság tiszteletbeli tagjává választottak. Nem hagyta közömbösen Petőfi Nyekraszovot sem.

Föltárni az orosz kulturális élet Petőfivel való irodalmi kapcsolatainak az első pillanatban elszigeteltnek, sőt véletlennek tűnő tényeit lehetetlen a korszak összefüggéseinek figyelembe vétele nélkül, az akkori idők Oroszországának általános szellemi atmoszférájától elszakadva.

Elsősorban a haladó közvélemény és az orosz forradalmi demokraták érzékelték erősen a gyakorlati cselekvés szükségességét, a történelmi haladás túlságosan lassú menetébe való hatásos beavatkozás nélkülözhetetlenségét. „Siettetni” az eseményeket, a forradalmi átalakulások felé irányítani őket — ebben látták missziójukat az 50-es évek végének, a 60-as évek elejének forradalmi demokratái. „Az ismert eszmék és törekvések tudatosításának korszaka után — írta 1860-ban Dobroljubov — megvalósításuk időszakának kell jönnie a társadalomban, a fontolgatások és beszélgetések után a tetteknek kell következniük.”¹⁷

A „tett emberei”-ről való szenvedélyes álmódoszás (a 60-as évek nemzedéke a „tett”-en mindig „forradalmi tett”-et, „forradalmat” értett), az eszmei becsületesség és a megrettenthetetlen hazafiság hatja át Dobroljubov publicisztikáját ezekben az években. De különös figyelmet érdemel témánk szempontjából a *Mikor jön el az igazi nap?* című Dobroljubov-tanulmány Turgenyevnek *A küszöbön* c. regényéről. Ebben Dobroljubov a forradalmi folyamat általános jellegéről és a kelet-európai népek történelmi sorsának egységéről való mély gondolatát fejti ki. Dobroljubov véleménye szerint Turgenyev nem véletlenül választotta orosz regénye hőseül a bolgár Inszarovot. Alakjában az orosz kritikus új, önmagát teljesen a forradalom ügyének szentelő embertípust látott, amelyre a korszaknak oly nagy szüksége volt. Dobroljubov abból indult ki, hogy az új típusú ember, akinél „a szó nem válik el a tettetől”, mindenekelőtt olyan népeknél születik, amelyek igazságos nemzeti-főlszabadító harcot folytatnak. Ilyen értelemben, úgy véljük, kell elfogadnunk megjegyzését arról, hogy „a bolgárt itt valóban felcserélhetjük, ha úgy tetszik, egy más nemzetiségűvel, szerbel, csehvel, olasszal, magyarral . . .”¹⁸ A magyarok említése Dobroljubovnál ilyen összefüggésben szerfölött jellemző.

A magyar nép „energikus” tulajdonságait életében és művészetében ragyogóan megtestesítő Petőfi, aki a költészetet egybeötvözte a harccal, a legnagyobb mértékben összhangban állt a reform utáni haladó orosz társadalom hangulataival és igényeivel. A Petőfi által képviselt művész-polgár típus megfelelt Oroszországban a haladó szellemű emberek ideáljának, akik Ragyiscsevtől és a dekabristáktól kezdve a művész-harcosról álmódosztak. Azonban az önkényuralom keretei között a művésznek ez a típusa csak fokozatosan tudott kialakulni, mert hosszú ideig nem volt lehetősége, hogy önmagát nyílt őszinteséggel kifejezze. Magyarországon az 1848-as forradalom elbűstéje, a társadalom minden rétegét átfogó nemzeti-főlszabadító harc akagrasa szárnyalása és a társadalmi légkör is elősegítették a költő-tribun születését. Petőfi a világirodalomban az elsők között egyesítette a szót és a tettet, a költészetben hirdetett eszméit életével igazolta. Kortársai közül ily teljes mértékben ezt senkinek sem sikerült megvalósítani. Igaz, a nagy Heine híres „Doktríná”-jában még Petőfi előtt

¹⁶ Petőfi Sándor Összes művei. Bp. 1951. I. 59.

¹⁷ N. A. DOBROLJUBOV. Русские классики. М., «Наука», 1970. 195.

¹⁸ Uo. 211.

megfogalmazta művészetfilozófiáját, mint a teljes és egész élet művészetét. Ebben a 40-es évek Oroszországában is nagy népszerűségnek örvendő dalban Heine a költőt a kor dobosához hasonlítja:

Dobolj, ne remegj és fogja át
a markotányosnót karod!
Ez ám az egész tudomány,
a könyvek mélyén ez ragyog.

Szökkenjen talpra az alvó,
ifjonti dob-riadók nyomán,
csak előre, dobolj, menetelj,
ez ám az egész tudomány.

(Eörsi István ford.)

De az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy Heine csak távolról lelkesedett a forradalomért; amikor közelebb került hozzá és — ahogyan szigorú iróniával megjegyezte róla Piszarev — „nem érezte meg levendulaolaj illatát, befogta az orrát és félreállt”.¹⁹

Petőfi Sándor — ellenkezőleg; a harc sűrűjébe törekedett. Aktív avatkozott bele a forradalom minden sorsdöntő eseményébe annak első napjától az utolsóig. Akkor, amikor a XIX. század első felének legjobb embereit Európában a hitetlenség kinozta, amikor — a már idézett Piszarev szerint — Európa legragyogóbb és legszerencsétlenebb képviselőjét, Heinrich Heinét teljes egészében „a belső diszharmonia és a kibékíthetetlen ellentét jellemezte”,²⁰ Petőfi maga volt a kiegyensúlyozott egyéniség példája, aki még maximalizmusában is következetes volt.

Annál inkább fontos hangsúlyoznunk, hogy Petőfi befogadása változások során ment keresztül az orosz talajon a 60-as évek második felében és a 70-es évek elején. Ezt az ország belső helyzetének sajátossága idézte elő. A Habsburgok ellen harcoló Magyarországtól eltérően Oroszország kénytelen volt a „belső török”, az önkényuralmi rendszer elleni harcra összpontosítani erőit. Ezzel magyarázható részben, hogy Petőfi művészetéhez vonzódtak a liberális irányzat költői is, megpróbálták költészetét sajátos módon értelmezni, Petőfit csak mint szentimentális-népi szellemben írt lírai és tájversek szerzőjét bemutatni. Ilyen volt Petőfi verseinek ciklusa N. Benediktov költő fordításában, ami a szerfölköz konzervatív *Literaturnaja Bibliotéka* (Irodalmi Könyvtár) 1867. évi januári számában látott napvilágot. A tehetséges fordító, Benediktov számára mindazonáltal idegen maradt a magyar költő lírájának belső pátosza. A liberáliskodás szelleme, amely Benediktov költészetét az ellenzéki kieskedés csalóka színében tüntette fel, ellentmondott annak az őszinteségnek és nyíltságnak, ami Petőfi hazafias hangvételét jellemezte. Benediktov hangzatos versei, amelyek — bármennyire különös is — formájukban Petőfi képrendszeréhez voltak hasonlóak, tartalmukban konzervatívokká váltak. Benediktov például ezt írta:

Harcos vagyok a világban: igen, küzdeni akarok.
Nézzétek: eldobtam lantomat is:
És kardot ragadtam, nyíltan szárnyalok
Szembe a tisztátalan világgal.

Petőfinek szintén van egy verse, értelmét és képi rendszerét tekintve hasonlatos Benediktov négy sorosával. A *Legszebb versem* című költeményben Petőfi ezt írta:

Sok verset írtam én már össze,
S nem mindenik haszontalan,
De amely hírem megszerezze,
A legszebb vers még hátravan.

Legszebb lesz az, ha majdan Bécsnél
Hazám bosszúja szembeszáll,
S én villogó kardom hegyével
Száz szívbe ezt írom: halál!

¹⁹ D. I. PISZAREV: Полн. собр. соч. в шести томах, т. 2. СПб., 1909. 296.

²⁰ Uo. 279.

Benediktovnál és Petőfinél a „lant” és „kard” szembeállításában könnyen észrevehető nemcsak a költői intonáció elvi különbsége, (hatásos pózolás — őszinte érzés), de a célok különbözősége is, amelyekért a költő lantját kardra cseréli. Benediktov számára, akitől idegen volt a társadalmi harc, ez a „tisztátalan” világ misztikus és absztrakt, s a továbbiakban szétfolyik a „végzet” fogalmába. Míg Petőfi számára: ez Bécs nagyobb és teljes mértékben konkrét világa, az osztrák despotizmus és elnyomás világa. Egy másik, korábbi versében, a *Lant és kard* címűben Petőfi ugyanazt a képet használja:

Lantom nagyon szeretne
Hallgatva állani,
Régóta van kezembe',
Már kopnak húrjai.

S amott a zugban kardom
Folyvást panaszkodik:
Hiába meddig tartom,
Az ítéletnapig? . . .

De ebben az esetben is a Petőfi-vers aktív, cselekvésre buzdító kezdése valójában szemben áll Benediktov verseinek formális tükrözésével és gördülékenységével. És ha mindazonáltal Benediktov hozzáfogott Petőfi fordításához, akkor ebben mindenképp a kor volt a „bűnös”, amelyik magával ragadta még az államtanácsosi egyenruhába bújt orosz liberális költőt is.

Rendkívül fontos a korszak kontextusában Petőfi művészetének közvetett kapcsolata N. A. Nyekraszov költészetével. A nagy orosz költő Petőfi költészetével való megismerkedésnek tényeiről más munkánkban már részletesen szoltunk.²¹

Most csak művészetüknek egy közös vonására fordítunk figyelmet — Petőfi és Nyekraszov népiességének jellegére.

A nagyobb tematikai azonosság végett válasszuk ki Petőfi *Vasuton* (1847) című költeményét, amelyet csakúgy, mint Nyekraszov a *Vasút*-at az első vasútvonal megnyitásának szentelt. Ne beszéljünk most Nyekraszovnak és Petőfinek a vasúthoz való viszonyáról, benne mindketten a haladás tényezőjét látták, szemben — mondjuk — a szlavofil Sevürjevvel, aki a vasútban a „magasabb szellem” antitezisét látta. Petőfi, akárcsak Nyekraszov, a vers kezdő strófiájában hangsúlyozottan tárgyilagos módon adja hírül az ember számára szokatlan gyorsaság érzését.

Akárcsak Nyekraszovnál, ebben az első, leíró részben Petőfinél is uralkodik az öröm érzése.

Nyekraszovnál:

Szép ez a holdragyogásbeli látvány
Drága orosz haza, téged idéz.
Száll a vonat, fut a vasmív pályán —
magába mélyed az ész.
(Fodor András ford.)

Petőfinél:

Tenger kéj veszen körül
Közepében lelkem fürdik . . .
E madár repült csak eddig,
Most az ember is röpül!

Jellemző, hogy később, amikor a versben föltűnik a hős, az építő, mindkét költő mintha összebeszélt volna, szétrobbantja a leíró rész idilljét. Nyekraszovnál sóhaj tör fel, Petőfinél a munka himnusza hallatszik.

Nyekraszovnál:

Nyár heve, tél fagya nyütt el, a küszködés
Tört meg, a hátunk görbe maradt,
Élve odukba és ázva és fázva és
Éhezve, nyögve a skorbut alatt.

Petőfinél:

Száz vasutat, ezeret!
Csináljatok, csináljatok!
Hadd fussák be a világot,
Mint a testet az erek.

Petőfinél ebben a szubjektív leíró részben nincs meg a nyekraszovi metafora, a „csontja szegélyezi” analógja; ti. emberek csontjain épült fel a vasút. Azonban Petőfi költeményének befejező strófiája lényegében éppúgy meghökken, mint a nyekraszovi, de közvetlenebb formában. Petőfi forradalmi fölhívást intéz a névtelen építőhöz, legyen az akár bocskorban, akár magyar kapcában:

²¹ Lásd a «Петефи в кругу шестидесятников. Вопросы литературы», 1973, № 1.

Miért nem csináltak
Eddig is már? . . . vas hiányzott?
Törjete szét minden láncot,
Majd lesz elég vasatok.

Politikai alapállásban és a népi érdekek megértésében e versekben közel kerültek egymáshoz a költők. Nyekraszov rideg verse, amelyet Ogarjov szerint „sivár bánat költészete” tölt el, és Petőfi energikus, heves költeménye az élet minden szépségével lényegüket tekintve a hasonlóság ellenére is különbséget mutatnak. Nyekraszovnál mindent elborít a bánat, a hazai mezők látványa által előidézett fájdalomra semmilyen gyógyírt nem talál. Petőfinél minden, amiről ír, harci cselekvéssé válik.

Ar s poeticáját megfogalmazva, Nyekraszov 1855-ben így írt:

Légy polgár! A művészetet szolgálva
Felebarátod javára élj.

Petőfi számára egyáltalán nem létezett a „művészet” vagy „harc”, „költészet” vagy „politika” kérdése. Petőfi a harcot részesítette előnyben fenntartás nélkül, semmivel sem számolva, és azt tartotta, hogy a költészetnek annyira, amennyire tudja, segítenie kell a nép szabadságának kivívását. Átalakítva a magyar irodalmat, Petőfi feladatának tekintette, hogy a népet uralkodóvá tegye a költészetben, s ezáltal közelebb hozza ahhoz, hogy „a politikában is uralkodjék”. Ebben az álláspontban egyúttal nemcsak erő nyilatkozott meg, de bizonyos forradalmi romantika illúziója is, amely a 40-es évek magyar irodalmának fellendülési korszakát jellemezte. Nyekraszov költészetének realizmusa, saját részéről, csodálatosan fejezte ki az orosz felszabadító mozgalom közéleti etikáját a XIX. század 60-as éveiben.

Végeredményben Petőfi mozgósító, forradalomra gyújtó költészete és a nyekraszovi költészetet átható fájdalom tulajdonképpen a valósághoz fűződő aktív viszony különböző megnyilvánulási formái voltak. Más szavakkal úgy is mondhatnánk, hogy Nyekraszov és Petőfi hasonlatosságát és különbözőségét nem annyira természetük és művészegénységük különfélesége határozta meg, mint inkább azoknak a történelmi körülményeknek sajátossága, amelyek között éltek. Mindkét költő, Petőfi és Nyekraszov is — meggyőződésünk szerint — az új típusú művész-harcos különböző vonásait testesítették meg.

Az aktív, harcoss természetnek ezeket a tulajdonságait vette észre Nyekraszovban — a rá jellemző éleslátással — Dobroljubov, az első pillanatban váratlan párhuzamot vonva az orosz költő és az itáliai nemzeti-felszabadító harc hőse, Garibaldi között.

1860-ban Dobroljubov gyógykezelését végezt külföldön tartózkodott. Inenn írt választ Nyekraszov melankolikus panaszkodásaira baráti őszinteséggel: „Ej, ej, Nyikolaj Alexejevics, Ön sok fölösleges dologgal terheli magát! Saját magát túlhaladottnak, pusztulásra ítéltnek tartja! Már megbocsásson, mire való ez? . . . Teáztam, és az újságban Garibaldi hőstetteiről olvastam . . . Ekkor hozták az Ön levelét . . . És elgondolkoztam: im itt van egy ember: heves vérmérsékletű, bátorsága is elegendő, akarata szilárd, nagy eszt adott neki az isten, makkegészséges, és akit egész életében kínoz a vágyakozás valamilyen becsület és jó ügy iránt. Bárcsak ő is Garibaldi lehetne a saját helyén . . .” És később, ismét visszatérve Nyekraszov és Garibaldi párhuzamára, Dobroljubov meggyőződéssel jelentette ki: „Ugyanakkor nem tréfaképp mondom Önnek — nem látom, hogy az Ön természete Garibaldiénál gyöngébb volna. A körülmények voltak mások, de most, tudatosítva őket, már képes uralkodni rajtuk . . .”²²

Dobroljubovnak ez az ítélete meglepő kölcsönviszonyban van Petőfinek, a művésznek és harcosnak az álláspontjával. Emlékezzünk vissza, hogy éppen Petőfi volt képes arra, hogy uralkodjék a körülmények fölött. Róla elmondható, hogy nemcsak az élet alakította őt, de Petőfi is alakította életét. Petőfi nem egyszerűen a költészetében hirdetett eszmékhez méltóan próbált meg élni, de hitte is, hogy csak így lehet sikeresen alkotni

Ebben az értelemben is sok hasonlóság található Petőfi és Nyekraszov között.
Nyekraszov nyílt keserőséggel írta:

Megátkozom én azt a szívet, amely
Mezavarodik a harctól és félreáll . . .

²² N. A. DOBROLJUBOV: Русские классики, 487.

Petőfi húsz évvel korábban a rá jellemző heveséssel hirdette:

Kivágom én kebelemből szívemet,
Ott úgysem okoz mást, csak gyötrelmeket...

Különösen érdekes szembeállítani Nyekraszov és Petőfi programverseit, amelyekben ars poeticájukat fejezik ki. Ebben a rövid vázlatban önkéntelenül kínálkozik Nyekraszov: *Érzem, hogy lassan meghalok* (1867) és Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* (1846) című költeményeinek összehasonlítása. Az utóbbit bizonyos értesülések szerint az orosz emigráns, Golovin fordításában Nyekraszov is ismerte.²³ Mindkét költemény programadó-hitvalló jellegű, és még Nyekraszov és Petőfi egyéb lírai műveivel összehasonlítva is sajtóságos, lenyűgöző őszinteség jellemzi őket.

Mi nyugtalanítja Petőfit dicsőségének tetőpontján, 1846 vége felé, miben látja a költő életének értelmét? Tölgyhöz akar hasonlatossá válni, amelyik büszke ágaival szembeszáll a természet erőivel, tölgyhöz, amelyet maga a dühöngő vihar sem képes meghajlítani — csak gyökerestül kifordítani. A forradalmár és romantikus Petőfi arról ábrándozik, hogy a „világ-szabadság” zászlaja alatt harcolva ütközetben szeretne meghalni:

S holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivívott diadalra,
S ott hagyjanak engem összetiporva.

Nyekraszov másként volt szigorú önmagával szemben. Útjára visszapillantva kiméletlenül ostromozta önnön gyengeségét:

S a cél felé csak tétován haladtam:
Nem áldoztam fel érte szívemet.

Jellemző, hogy ezt a verset idézve Lenin észrevette a költő személyes gyöngeségét, de Nyekraszov költészetének, „aki minden rokonszenvével Csernisevszkij mellett állt”, általános forradalmi tartalmát hangsúlyozta.²⁴

Petőfi és Nyekraszov művészetükkel szentesítették népük önzetlen szolgálatába állított új esztétikájukat, a szó és a tett egygyefonódásának etikáját. Petőfi nyíltan haladt e cél felé, Nyekraszov — saját bevallása szerint — „tétován”. De mindketten a nagy cél felé mentek, és mindegyikük példát mutatott a művész honpolgári magatartásából kora és népe számára.

Sem ennek, sem annak a példája nem tűnt el nyom nélkül az orosz közgondolkodásban. Amikor évtizedek múltán, az 1905-ös forradalom előestéjén a Petőfi-fordító, politikai együttérzést tanúsító Olga Csjumina költőnő megírta népszerű sorait:

A harcmezőn elesni —
Csak a kiválasztottak osztályrésze,
Nekik szól a nép imája
S övék a halhatatlanság²⁵

— bennük kétségtelenül megőrződött mind az orosz költészet nyekraszovi hagyománya, mind az orosz irodalom főhajtása a lángelkű magyar életútjáról és művészi pályájáról.

Alekszandr Gerskovics
(Moszkva)

(Fordította: Mayer Rita)

²³ Erről lásd többek között VÁRADI-STERNBERG János: *Utak és találkozások c. könyvét. Uzshorod 1971. 76.*

²⁴ V. J. LENIN: *Полное собрание сочинений, т. 22. 84.*

²⁵ Az idézet a «Поэты 80–90-х годов XIX в. c. kötet alapján. М.—Л., 1972.10.